

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 július Tanulmány

Hiller István: A „rendbe vágott” oktatás

I. Pro toto

A gyermek mindenképp felett álló érdeke – a rendszerváltás utáni magyar oktatásügynek ez volt a központi, meghatározó gondolata. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye mondta ki az alaptételt, s 1993-ban az új magyar közoktatási törvény nemcsak elfogadta, hanem alkalmazta is, eköré építette ki az újjászervezett közoktatás elveit és rendszerét. Egymást követő kormányok, Antall Józseftől Bajnai Gordon kormányáig – természetesen Orbán Viktor első kormányát is beleértve – vallották és tiszteletben tartották az elvet. Rengeteg vita, éles szembenállás jellemezte az oktatáspolitikát szinte végig a két évtized alatt, irányokról, konkrét intézkedésekről, tervekről és megvalósított gyakorlatról szólt a vita, de soha egyik fél sem, egyik kormány sem, egyikünk sem ment neki az alapnak. Senki nem kérdőjelezte meg a másik ez iránti elkötelezettségét, és nem vonta kétségbe, hogy talán más eszközökkel és másképp, de minden résztvevő és alakító az oktatáspolitikában a gyermeket állítja a középpontba. Kimondva és kimondatlanul létezett tehát konszenzus, a sok összecsapás mellett és ellenére volt egyetértés konzervatívok, liberálisok, szocialisták meg egyikhez sem tartozók között, volt egyetértés demokraták között abban, hogy ez az alap. A gyermek az első.

Aztán 2011 decemberében a nemzeti összetartozás kormánya által beterjesztett és elfogadott új köznevelési törvény kihagyta. Úgy, ahogy van, nem cifrázta, nem fogalmazgatott, nem stilizált, kidobta. Tisztesség legyen mondva, születtek módosító indítványok, mégpedig kormánypárti módosítók, amelyek visszaállították volna az eredeti helyzetet, de nem, a kormány minden szinten, bizottságokban és plenáris ülésen leszavazta a kezdeményezést, egyértelművé téve, nem félreértésről, nem véletlenről van szó, hanem arról, hogy mostantól másképp van. Másképp, mint ahogy volt húsz éven keresztül, másképp, mint konzervatív, liberális és szocialista demokraták kormányzása alatt.

A latinban van egy szép stílus eszköz: pars pro toto, amikor egy rész kifejezi az egészet. Hát ez az! – pars pro toto.

II. Kiindulás – közoktatás

1. A rendszerváltás Magyarországnak egyik meghatározó döntése volt, hogy az iskolarendszert átalakította. Az iskolák legnagyobb része önkormányzati fenntartású intézmény lett, és kialakult egy iskolafenntartói arány is, amelyben alapvető változások 2010-ig nem történtek. Ez azt jelenti, hogy a közoktatási intézmények 90 százalékban önkormányzati, 7 százalékban egyházi fenntartású, 2 százalékban alapítványi, egyesületi, 1 százalékban

magánintézményekként működtek. A finanszírozás alapelve a központi költségvetés és az önkormányzati saját bevételek egyesítéséből származtatott közös finanszírozás lett, annak összes előnyével és a belső arányok eltolódásából fakadó problémákkal. A később elfogadott úgynevezett vatikáni megállapodás rögzített egy finanszírozási formát, amely követő megállapodások nyomán minden egyházi fenntartású közoktatási intézménynél elv lett. Ennek alapján az egyházi iskolák megkapták az állami alapszabványt, ugyanúgy, mint az önkormányzati iskolák, és egyházi kiegészítő normatíva formájában létszámarányosan annyit, amennyit a magyar önkormányzatok egy tanévben az általuk fenntartott közoktatási intézményekbe investáltak. Az alapítványi iskolák közoktatási megállapodásokat köthettek az állammal, amely a finanszírozást ezen megállapodások alapján végezte. A magyar közoktatásba 2006-ig külső forrás nem vagy csekély mértékben érkezett, az európai uniós csatlakozás következményeként azonban ez lényegesen változott. Európai uniós pályázatok és támogatások formájában 2006 és 2010 között több mint 200 milliárd forintnyi euró áramlott be, amelyhez hasonlóra, tudniillik arra, hogy a magyar közoktatást a központi költségvetésen kívül jelentős mértékben más forrásból is finanszírozhatjuk, ténylegesen az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása óta nem volt példa.

2. A szerkezeti-finanszírozási változások mellett volt-van egy másik tényező, amely meghatározóan befolyásolta az oktatásügy egészét. Olyan körülmény, amivel jellegénél fogva az oktatás-nevelés rendszere találkozik először, de ami nem önmagában oktatáspolitikai kérdés, probléma, hanem annál sokkal tágabb és súlyosabb.

Magyarországon tanévről tanévre annyival csökken a közoktatásban részt vevők száma, mint egy középméretű város lakossága. Évről évre 20–22 ezer diákkal van kevesebb, s ez a demográfiai változás meghatározó kérdéseket vetett és vet fel. A demográfiai változás, a csökkenés olyan méretű, hogy a háborús pusztításoktól és kivándorlási hullámoktól, tehát mesterséges, nem természetes változásoktól eltekintve Magyarországon ilyen két–két és fél évszázada nem volt. Az 1990/91-es tanévben 1 177 612 tanuló járt általános iskolába, a 2010/11-es tanévben 758 566, a jelenlegi tanévben a csökkenés mértéke kontinuitív. Ez két évtized alatt 35 százalékos fogyatkozást jelent, s beleértve, hogy a beiskolázás Magyarországon gyakorlatilag teljes, az adatok valós demográfiai katasztrófát mutatnak. (Nyilván teljes hatásképet felvázolni jelen tanulmány keretében nem lehet, csupán a figyelmet kívánom felhívni arra, hogy mindez – változatlan körülmények között – döntő probléma lesz a későbbiekben a munkaerőpiac, a szociális ellátás, illetve a nyugdíjrendszer és ellátás egészében.)

A demográfiai változások szükségessé tették az oktatás szerkezeti-igazgatási alakítását. Az ország különböző részeiben a válaszadás helyben előbb megtörtént, minthogy bármiféle kormányrendelet napvilágot látott volna. Csongrádban, Borsodban az önkormányzatok több helyütt iskolatársulásokat hoztak létre. Összefogtak, és több település egymást segítve olyan közösséget alkotott, amely később példaként szolgált kormányzati intézkedésekhez. Megértették, pontosabban értették, hogy egymáshoz közel fekvő helységek egymást segítve jobb körülményeket és előnyösebb finanszírozási konstrukciót képesek létrehozni. Egyesítették az iskoláikat, közös irányítás, adminisztráció alá vonták őket, későbbi elnevezéssel tagintézményként minden részt vevő faluban lehetővé tették, hogy a legkisebbek, a hagyományos értelemben vett alsó tagozatosok helyben, saját falujukban tanuljanak, de a felső tagozatot már egy közösen megállapított helyen, összevontan működtették. Több település közösnek érezte az iskolát, mindannyiuké volt, biztos és kiszámítható lett az iskolalétszám, kiegyenlítettebb a színvonal. Ezt az összefogást példának tekintettük. A kistérségi társulásokat, az iskolatársulásokat segítettük és ösztönöztük később közigazgatási, finanszírozási eszközökkel. Biztosítottuk a gyermekek és kísérők számára a közlekedést, az iskolabuszt és több száz iskola esetében az Iskolafelújítási program keretében európai uniós forrásból

felújítottuk az iskolát, korszerűsítettük az épületet, elláttuk széles sávú internettel és sok esetben digitális táblákkal. Sok konfliktus volt belőle. Egyesek gyorsan alkalmazkodtak, mások kényszerből. Természetesen mindenki azt kívánta, hogy saját településén, saját iskolájában, sok gyermek sok pénzből tanulhasson. Minthogy a kívánalmak közül leginkább a gyermek meg a pénz hiányzott, a többség elfogadta a realitást. A politika nem.

3. Újabb komponensként az alaptényezők közé kell számolnunk, hogy e két évtized alatt megrendítő átalakuláson ment keresztül a tudásátadás-tudásátvétel egész folyamata. Az infokommunikációs világ villámsebességgel lett a hétköznapi élet része, s különösképpen a fiatal nemzedékek reagáltak gyorsan, fogadták be és tették a mindennapjaik elengedhetetlen eszközévé. Korábban elképzelhetetlen sebességgel jutottak információhoz és juttattak másokat információhoz, virtuális közösségek alakultak, amelyek fittyet hánytak a hagyományos határoknak, s mindez fontos hatással volt az iskolarendszerű oktatás-nevelés egészére. Kormányokon átívelő cél és egyben feladat lett az internet minél gyorsabb és hatékonyabb elterjesztése a magyar közoktatási rendszerben és új, globálisan versenyképes ismeretformák megjelenítése. Ezzel párhuzamosan, részben – de nem csak ennek hatásaként – jól érzékelhetővé vált a hagyományos alaptudás gyengülése. Nemzetközi és hazai felmérések egész sora hívta fel a figyelmet az úgynevezett alapkompenciák, vagyis az olvasás, írás, számolás, szövegértés megerősítésének szükségességére. A PISA-sokk nemcsak Magyarországot érintette, ám ez senkinek sem jelenthetett vigaszt, sokkal inkább szembesített azzal, hogy a változtatás – kormányoktól és politikai irányultságoktól teljesen függetlenül – elkerülhetetlen és sürgős. Ám a két összetevőt nem lehet egymástól elkülönítetten kezelni. Reménytelen és felesleges, egyszerűen életidegen vállalkozás lett volna úgy erősíteni, erőtleníteni az alapkompenciákat, hogy az oktatásirányítás közben nem fordít figyelmet az infokommunikáció változásaira, az internetre. Ezt a kettős célt szolgálta a Sulinet program és az alapkészségeket erősítő részben közös, uniós, részben saját, tipikus magyar programegyüttes.

4. Az alapismereteken túl a felnövekvő magyar nemzedékek versenyképességének elengedhetetlen része az idegen nyelv ismerete. A rendszerváltás utáni első évtized felmérései gyászos képet festettek erről. A felnőtt lakosság töredéke beszélt a magyaron kívül más nyelvet, és az a kép is erősen kétpólusú volt. A legidősebbek és a legfiatalabbak inkább, a középgenerációk alig-alig tudtak más nyelven, az idősebbek inkább németül, a fiatalabbak inkább angolul. Az iskolai nyelvoktatás roppant szelektívnek volt mondható, óriási színvonalkülönbségekkel. A családi-vagyoni háttér e területen is meghatározó volt, aki megtehetette, magánórakon taníttatta gyermekét. Több korábbi próbálkozás után, közel másfél évtizeddel a rendszerváltás után sikerült kialakítani és a közoktatás, pontosabban a középfokú oktatás részévé tenni a kiemelt óraszámú, intenzív nyelvoktatást. Az úgynevezett „nulladik évfolyam” rendszerében tanévenként mintegy 10 ezer diák járt, s 2009-ben végzett az első évfolyam. Eredményeik kiemelkedőek voltak, döntő többségük felsőfokú, kisebb részük középfokú nyelvizsga értékű nyelvtudással fejezte be tanulmányait úgy, hogy 95 százalék abba a felsőfokú intézménybe nyert felvételt, amely intézményt első helyen jelölte. A következő év hasonlóan alakult, lassan, de igen reménykeltően jöttek az eredmények: két év alatt 20 ezer idegen nyelven jól és magabiztosan beszélő fiatal. Valami hasonló indult el, mint Finnországban, amikor – persze évtizedekkel korábban – nagy hangsúlyt fektettek erre a területre. De aztán nem lett újabb évfolyam. A fülkeforradalom elsöpörte a „nulladik évfolyamot”. Különböző szakmai magyarázatot nem adtak, csak annyi történt, hogy az új tanévben, amelyet az oktatási államtitkár nyilvánosan az „Első nemzeti tanév”-ként hirdetett meg, már nem indult intenzív, teljes óraszámú idegen nyelvet tanuló új osztály.

A tehetséggondozás kérdésében más a helyzet. Antall kormányától kezdődően egymást követő adminisztrációk figyelmet és gondot fordítottak a tehetséges diákok tanulmányaira és későbbi sorsára, de áttörést az Arany János program hozott. Az évtizedfordulóra kidolgozott, majd

széles körben bevezetett tehetségfeltáró és gondozó program elfogadott, sőt mondhatni népszerű része lett a közoktatásnak, pedagógusok és diákok egyaránt szívesen vettek benne részt. Fél évtizeddel később ezt kiegészítendő született meg az Útravaló program, amely elsősorban a szociális helyzetre összpontosított, s a hátrányos helyzetű tehetséges fiatalokat és tanáraikat támogatta. Külön kiemelésre méltó, hogy a tehetséggondozásnak példaértékű civil háttországa jött létre Magyarországon, hozzáértő és elkötelezett emberek valós hálózata, amely hálózat jól együttműködött a mindenkor oktatási kormányzattal, a Magyar Tudományos Akadémiával, s meghatározó szerepe volt abban, hogy a tehetséggondozás formáit, kereteit és finanszírozását törvénybe rendezte az Országgyűlés.

II. Kiindulás – felsőoktatás

Az 1990/91-es tanévben 108376 hallgató tanult egyetemeken és főiskoláinkon. Az arányokat tekintve ez a szám Európában az egyik legalacsonyabb volt, egészen pontosan csak Albániában végzett kevesebb diplomás. Egyetértés, még hozzá nyilvánvaló egyetértés mutatkozott akkoriban a különböző politikai erők és a szakmai közvélemény között abban, hogy a diplomások arányát érdemes és szükséges növelni. Ennek megfelelően másfél évtized összes kormánya emelte a felvételi keretszámokat, és növelte a hallgatói létszámot. A létszámnövelés egyenletes volt, a trend egyértelmű, semmiféle hektikusságot nem mutatott. A létszám a csúcst a 2005/2006-os tanévben érte el, amikor is 424 161 egyetemista és főiskolás tanult az intézményekben. 2006-os kormánydöntés (az akkor általam vezetett minisztérium előterjesztésére) úgy rendelkezett, hogy a mennyiségi növelés másfél évtizedes korszakát – figyelembe véve a demográfiai tendenciákat is – középtávra lezárja, és a kvantitatív változások után a minőségre, a kvalitásra helyezi a hangsúlyt. A létszámot a 350–400 ezres sávban kívántuk stabilizálni. Helyesnek és szükségesnek látta a kormány a korábbi másfél évtizedet, tudniillik, hogy majd megnégyszerezte az ország a hallgatói létszámot, de elfogadta azt az érvelést, hogy elsődleges célként immár a minőség megerősítését és lehetőség szerinti emelését tűzze ki.

Hosszabb előkészületek után a kilencvenes évek végén az Európai Unió meghirdette az Európai Egységes Felsőoktatási Térséget, a későbbiekben az aláírás helyszínéről elnevezett Bolognai folyamatot. A Bologna-processzus illeszkedett az unió alapelveihez, az eszmék és a munkaerő szabad áramlásának elveihez. Az intézkedéssorozat leegyszerűsített lényege abban állt, hogy egymással kompatibilis felsőoktatási szerkezetben a hallgatók olyan alapképzésben részesüljenek, amely kellő bázist jelent a munkaerőpiacon, BA s emelt szinteken magasabb fokú és specializáltabb tudást szerezhessenek (MA, PhD). Magyarország nagyon gyorsan, sokak szerint túlságosan is erőltetett ütemben vezette be az új rendszert, ennek összes előnyével és hátrányával. Kétségkívül előnyt jelentett, hogy a magyar felsőoktatási szisztéma a kelet-közép-európai országok közül szinte elsőként alkalmazkodott és vált átjárhatóvá a nyugat-európai rendszerekbe, és kétségkívül hátrány, hogy a Bologna-folyamat összes gyermek- és pubertáskori betegségét elviselte a miénk, míg a fontolva haladók a zsúritagok emelkedett nyugalomával vonták le a tapasztalatokat. A Bologna-rendszer mindazonáltal gyökeret vert a magyar felsőoktatási szerkezetben, s komoly szaktekintély nem volt, aki azt mondta volna, hogy Magyarországnak jobb lenne az Európai Egységes Felsőoktatási térségen kívül, mint belül. Volt ilyen politikai vélekedés, közvetlenül 2010 előtt, de aztán a „kilépési lázat” gyorsan orvosolta a kormányváltás. (Arról a nem jelentékeny, ám szimbolikusan mindenképpen értelmezhető apróságról nem is beszélve, hogy a folyamathoz való csatlakozásunkat, alapító országként az első Orbán-kormány tisztviselője írta alá Bolognában...)

A felsőoktatás társadalmasítása, a többszörösére növekedett hallgatói létszám és a korábbi évtizedekből örökölt infrastruktúra mindenképpen igényelt más jellegű döntéseket is. Az intézményeink, az egyetemi épületeink, előadókink, budapesti, de elsősorban vidéki kollégiumaink gyakran siralmas képet mutattak. A problémával már a rendszerváltást követő fél évtizedben találkoztak, de az évtized végére vált égetővé. Szerződés született kimondottan ezt a célt szolgáló világbanki hitelről, amelyet végül is nem használt fel az akkori Orbán-kormány, és kamatfizetés terhe mellett visszautalta, ugyanakkor a legrégebbi működő egyetemünk öröme megépítette az ELTE Lágymányosi campusát, és egyéb más döntésekkel 4 év alatt összesen 41 milliárd forintot költött felsőoktatási beruházásokra. 2002 után két ütemben gyakorlatilag megújult a magyar felsőoktatás infrastruktúrája. A világháború óta soha nem újítottak fel és építettek annyit a felsőoktatásban, mint amennyit ez a két ciklus épített. Az első négy évben az úgy nevezett PPP modell keretében – akkor is meg azóta is számos kritikát és támadást kiváltva –, a másodikban döntőrészt európai uniós támogatásokból. Mindenesetre tényként állítható, hogy a jelen magyar felsőoktatása infrastruktúráját tekintve versenyképes Európában, s alkalmassá vált arra, hogy 350–400 ezer hallgató számára az oktatás és az egyetemi lakhatás megfelelő, sőt jó körülményeit biztosítsa.

A finanszírozás kérdését vizsgálva két alapvető elemet érdemes kiemelni. A magyar felsőoktatás állami költségvetési finanszírozása a 2008-as válságkitörésig nőtt. Különböző mértékben és ütemekben, de nőtt. Az állítást az uniós források felhasználása csak erősíti. Két szocialista–liberális kormánykoalíció kívánt bevezetni újfajta tandíj- és ösztöndíjrendszert. Mindkettőből kampánytéma lett, s mindkettőt a Fidesz politikája söpörte el. Külön lényeges megemlíteni, hogy a 2008-as szisztéma olyan rendszer volt, amely egyszerre vett figyelembe szociális helyzetet és tanulmányi teljesítményt. Valójában és a lényegét összefoglalva olyan konstrukció volt, amelyben a szegényebb sorból származó és jó színvonalon teljesítő hallgató ösztöndíj formájában többet kapott volna vissza, mint amennyit tandíjként befizetni köteles volt, de megfordítva is igaz: egy feltételezett jómódú családból való és gyengén teljesítő fiatal derekasan fizetett volna. Hozzáteendő még, hogy a teljes bevétel a felsőoktatásban, még pontosabban az adott felsőoktatási intézménynél maradt volna, a költségvetési támogatás szinten tartása mellett ebből a bevételből a kincstár nem részesült volna. Ezt a rendszert törölte el a szociálisnak nevezett népszavazás 2008-ban, azzal a politikai fogadalommal, hogy Magyarországon tandíj márpedig nem lesz! Nem elébe vágva későbbi gondolatoknak most csak annyit érdemes megjegyezni, hogy mindez négy éve történt.

III. A „hogyan?”-ről

Az 1989/90-es változás egyik fontos ígérete volt a döntési mechanizmusok átalakítása. Érvényes ez a törvényhozói munkára éppúgy, mint a végrehajtásra, az átfogó ügyekre éppúgy, mint a szakpolitikai kérdésekre. Az érdekegyeztetés új formái és fórumai jöttek létre. Az oktatásügyben külön intézményesült a különböző nézetek és vélemények ütköztetése, úgy a közoktatásban, mint a felsőoktatásban. Törvényi megerősítést nyert az Országos Köznevelési Tanács működése, a Közoktatás-politikai Tanács tevékenysége, érdemi vita folyt a szakszervezetekkel történő egyeztetéseken, vagy említhető éppen a felsőoktatási kerekasztal, amelynek munkájában a rektori konferenciától a hallgatói önkormányzatokig, a Magyar Tudományos Akadémiától a munkaadók képviselőitől minden érintett részt vett. Mindez különböző formákban, de lényegét tekintve folyamatosan úgy működött, hogy a valós kérdések az asztalra kerültek. Nem négy évet, nem nyolc évet, két évtizedet jellemez ez a hozzáállás. Igen jelentős nézetkülönbségek voltak, számos, néha erős hangvételen megfogalmazott érvelés hangzott el, de az nem képezte vita tárgyát sem baloldali, sem jobboldali oktatásirányítás idején, hogy a rendszer életképes és fontos. A mindenkori kormány viselte a döntéshozatal

felelősségét, s maga a rendszer egyáltalán nem zárta ki a nyilvánosan megfogalmazott kritikát vagy éppen demonstráció szervezését, de olyan vád nem hangzott el, hogy a vitákkal is járó döntés előkészítésébe a résztvevőket nem vonta be, s hogy az érintettek utólagos tájékoztatást kaptak csupán arról, hogy hogyan alakul majd a jövőben a szakmai életük. Nem kizárólagos a példa, de jól szemlélteti a mentalitást a következő. 2007-ben Gyurcsány Ferenc miniszterelnök felkérésére oktatási kerekasztal jött létre. A résztvevők különböző tudományterületek neves képviselői voltak, közgazdászok, oktatáskutatók, pedagógusok, a politika csak megfigyelő szerepet játszott a kerekasztal munkájában. Az eredmény az úgynevezett „Zöld Könyv” lett, egyfajta ajánlat, interdiszciplináris szakmai ajánlat a mindenkor(!) magyar kormánynak az oktatásügyről és a követendő irányról. Ezen a tanulmányköteten alapult a 2008-ban meghirdetett „Új Tudás” kormányzati, oktatási program. A „hogyan” aspektusából nézve a lényeg az irány tekintetében fontos. A szakma tett javaslatot a politikának, és nem a politika nyilvánította ki megfellebbezhetetlen akaratát a szakma számára.

IV. „Ki tudta?”

Ha az a kérdés, hogy ki tudta, hogy 2010-ben kormányváltás lesz, az igazat megvallva két évvel korábban, 2008-tól már mindenki. Ha a kérdés arra vonatkozik, hogy ki tudta, hogy a felálló új kormány mit akar tenni – senki. Vagy nagyon kevesen. És ne is az áttekintő elemzésekre gondoljunk itt, hanem arra, hogy az egyes nagy rendszerek ügyeiről, jövőjéről milyen intézkedéseket terveznek. 1990 óta először ebben a kampányban nem voltak szakmai viták. Nemcsak a miniszterelnök-jelölti vita maradt el, hanem szakmapolitikai nézetütköztetések sem voltak. A de jure még nem létező, de facto már annak tekintett új hatalom nem kívánta elmondani, mit akar. A politika egész egyszerűen az volt, hogy megnyerjük, aztán majd megtudjátok. Bár – ha ennyi szubjektivitás megengedhető – néha az volt az érzésem, hogy akik informálisan kijelölésre kerültek mint majdani kormányzati-oktatási vezető politikusok, azok sem tudták, mi is a végrehajtandó feladat. Mindenesetre nem írták le és nem mondták ki.

V. Törvények és ami mögöttük van

Két év alatt a második Orbán-kormány az oktatásügyet meghatározó mindhárom törvényt megváltoztatta. Egészen pontosan nem arról van szó, hogy a korábbiakat módosította, hanem újakat alkotott és fogadtatott el. Felmondta az oktatási „alaptörvények” kontinuitását, ellentétben azzal, amit a korábbi kormányok tettek. A legvilágosabban ez a közoktatás terén jelentkezett, ahol nemcsak nem vállalták az 1993-tól érvényben lévő, sok alkalommal módosított közoktatási törvény folytonosságát, hanem az új törvényben szimbolikusan már a korábbi nevet, a törvény címét is eltörölték, és közoktatási helyett „köznevelési” törvénynek keresztelték el. Ezen új törvénnyel párhuzamosan, azzal gyakorlatilag egyidejűleg új szakképzési és új felsőoktatási törvényeket is megszavazott a kétharmados többség. A törvényeket több alacsonyabb rendű jogszabály egészítette ki, és számos még várat magára. Mindazonáltal kizárólag az oktatási törvényeket figyelembe véve nem érthető a teljes koncepció. Mert bárki bármit mond, természetesen létezik koncepció.

A megértés reményében első lépésként célszerű a szaktörvények néhány karakteres változtatását áttekinteni.

a) A tankötelezettségről

A „köznevelési” törvényben rögzítik azt az elhatározást, hogy a tankötelezettség felső korhatárát a 16. életévnél szabják meg. A közoktatási törvény 1996. évi módosítása döntött úgy, hogy felemeli a korhatárt 18 évre, és azt felmenő rendszerben, meglehetősen hosszú átmenettel. A döntés végrehajtásában és kivitelezésében több kormány vett részt, és mivel elsőként azokat érintette, akik 1998-ban kezdték meg iskolai tanulmányaikat, fontos szerepet játszott ebben az 1998-ban hivatalba lépett kormány. A 16 éves korhatárt még 1965-ben döntötték el, de már akkor felmerült és távlati tervként megfogalmazódott, hogy érdemes lenne további két évvel megemelni a tankötelezettséget.

A korhatárcsökkentés előzetese sem programszerűen, sem vitákban megfogalmazva nem került elő. Elsőként a miniszterelnök egyik kötcsei beszédében foglalkozott azzal, hogy erősen megfontolandónak tartja a tankötelezettségi korhatár leszállítását 15 évre. Ez már csak azért is volt nehezen elképzelhető, mert a magyar oktatási rendszerben 15 éves korban semmiféle kimeneti pont nincs, így egy hosszabban elhúzódó belső vita nyomán végül is a Széll Kálmán Tervben, majd a szakmai törvényben nevezték meg a 16 éves korhatárt. Az indoklás arra az érvelésre épített, hogy az adott diákcsoportban, osztályban a túlkoros fiatal, a 16–17–18 éves diák súlyos magatartási, fegyelmezési gondot jelent, visszafogja a fiatalabb osztálytársakat, nehezíti a többség előmenetelét. A probléma valós, a megoldás tragikus.

Számos hazai szociológiai kutatás egyértelműen kimutatta és bizonyította, hogy a tankötelezettség korhatárának csökkentése a legszegényebb, a legrászorultabb családokból származó fiatalokat érinti leginkább. Évente mintegy 12–15 ezer magyar diákról, volt diákról van szó. Az üzenet egyértelmű: nem foglalkozunk veletek. Az állam nem kíván a gondjokkal törődni, s a rendszerben megteremti azt az „üdítő” lehetőséget, hogy az érintettek kilépjenek belőle. Szögezzük le általános tapasztalatként: ezek a fiatalok már soha többet nem fognak visszatérni a magyar oktatás-nevelés rendszerébe, végzettség, szakképzettség nélkül egész életükben a társadalom eltartottjai, valódi rászorulókká lesznek. A döntéssel az életesélyeik minimálisra szűkültek, a munkaerőpiacon gyakorlatilag a helyzetük reménytelen, jobb esetben alkalmi munkákból, segédmunkákból meg segílyekből fognak tengődni. Jobb esetben.

A döntés az oktatásügyön messze túlmutat, ahogy a visszhangja is messze átlépte a szakmai kereteket. Szaktekintélyek egész sora emelte fel a hangját, majd tudósok, tanárok, sőt személyükben és életükben közvetlenül nem érintett értelmiségiek tömörültek egy csoportba, s létrehozva az elmúlt évek egyik legjelentősebb civil szervezetét – Hálózat a Tanszabadságért – fejtették ki szakmai álláspontjukat. Ennek ellenére a döntés nem változott.

A magyar törvény megszületésével szinte egyidejűleg máshol is foglalkoztak a tankötelezettség kérdésével. Az angol parlament egy 2011-es előterjesztés nyomán, hónapokon át tárgyalta az ügyet, majd 2012 első negyedében döntött. Magyarozatuk szerint azért szükséges a tankötelezettség ügyét napirendre tűzni, mert a gazdasági válság az oktatási rendszert is változásra kényszeríti, a munkaerőpiac igényli ezt a váltást, a közösségnek, az államnak fokozott felelőssége van ilyen helyzetben, s már önmagában az oktatás-nevelés hagyományos formáinak átalakulása is előrevetíti, hogy a törvényhozás észlelje ezt a kihívást. Véleményük szerint a döntés nem kétséges, s a helyes válasz csak egy lehet, a tankötelezettség korhatárának emelése. Határoztak is, Angliában a tankötelezettség felső korhatárát a jelenlegi 16 évről 2013-ban 17-re emelik, majd 2015-ben 18 évre.

Más irányban, más ország is napirendre tűzte a kérdést. Törökország teljesen eltérő okok miatt foglalkozik a tankötelezettséggel. A török társadalom fiatalodik, egyre több a gyermek, s tendenciájában is egyre több fiatal tartja el az idős nemzedékeket. Törökországot a válság közel sem érinti olyan mértékben, mint az Európai Uniót, a GDP tartósan nő, s az ország kedvelt célpontja a keleti s az amerikai befektetőknek. A török törvényhozás a közoktatási minisztérium előterjesztésére az oktatásügyben, ezen belül a tankötelezettség kérdésében látja a megfelelő válaszádat. Tavaly került hivatalosan is napirendre a kérdés, s idén, 2012-ben született meg a törvény, amely egyértelmű döntést mutat: a korhatárt 16 évről 18 évre emelték. (Érdemes megemlíteni, hogy az inkriminált törvény óriási vitákat, sőt utcai zavargásokat váltott ki, több összecsapás is volt, csak hogy nem a tankötelezettség miatt, hanem a törvény egy másik passzusát illetően, ami a vallási oktatás-nevelés kereteit bővíti és tágítja. A tankötelezettség-korhatár emelésének ügyében majd mindenki egyetértett.)

Az itthoni vitákban a korhatárcsökkentés előterjesztőitől többször hallhattuk, hogy az Európai Unióban, számos tagállamban, a többségben a korhatár 16 év. Így igaz. Csak hogy egyetlen ország sem foglalkozott, foglalkozik a tankötelezettség korhatárának csökkentésével, ahol ez felmerült, kizárólag az emelés lehetőségét vizsgálták és vizsgálják, illetve, ahol változtatásról döntöttek, kivétel nélkül a korhatár emelése mellett foglaltak állást. Csak mi, csak Magyarország döntött úgy, hogy a joghatályos tankötelezettségi korhatárt lejjebb viszi. Természetesen általános érvényű recept nincs. Elképzelhető, hogy mindenki, az angoloktól a németeken át a törökökig tévednek, s majd később ámulva néznek minket, hogy mennyire igazunk volt. Én ebben nem hiszek. nagyon nem. De ennél sokkal lényegesebb, hogy a kérdésben láthatóan nem a magyar kormánytöbbség és a demokratikus ellenzék között húzódik a vita határa. A valóságban nem pártok vitája ez, hanem két gondolkodásmód, két mentalitás küzdelme. A tankötelezettség csökkentésének ellenzői, s mindannak, amit ez az ügy tartalmilag és szimbolikusan is kifejez, számos követője van a pártpolitika jelenlegi többségi oldalán is, s mindennek hosszú távú következményei lehetnek.

b) Az iskolaállamosítás

Az új „köznevelési” törvény 1. § 3. bekezdése így szól: „Köznevelési intézményt az állam, e törvény keretei között nemzetiségi önkormányzat, Magyarországon nyilvántartásba vett egyházi jogi személy, továbbá más szervezet vagy személy alapíthat és tarthat fenn, ha a tevékenység folytatásának jogát – jogszabályban foglaltak szerint – megszerezte.” Ezzel a passzussal a jelenlegi kormány a rendszerváltás egy meghatározó pontját mondta fel. Röviden arról van szó, hogy megvonta az önkormányzatok közoktatási iskolafenntartó jogosítványát, és a magyar közoktatási intézmények 90 százalékát kitevő önkormányzati iskolarendszert felszámolta és államosította. Az önkormányzatiság az 1989/90-es berendezkedés egyik alapelve. Az államosítás akarata másutt, az önkormányzati törvényben is megjelenik, a teljes magyar közigazgatás átalakításának következményeként. Az iskolaállamosítás részletei, a magyar közoktatási rendszer működtetésének részletei, az oktatásirányítás szerkezete mind ez ideig kidolgozatlanok, ezekre törvény vagy alacsonyabb szintű jogszabály, végrehajtási utasítás nem született, miközben 2013 szeptemberétől az akkor kezdődő tanév más, új keretek között kell hogy folyjék. Külön „pikantéria”, hogy az iskolák állami kézbe vétele, magyarán a fenntartóváltás a következő tanév, a 2012/13-as tanév kellős közepén, 2013. január 1-jétől történik meg. A tervek között szerepel – nyilvános, szóbeli közlés alapján tudható – egy új megaintézmény felállítása. A Klebelsberg Kunó nevet viselő majdani intézet az államosított intézményrendszer központi vezénylő egysége lesz, amely Zalától Békésig az összes magyar államosított iskolát – több mint 3000 – irányítja, s a járásokon keresztül működteti.

Itt kell bekapcsolni a képbe az új Nemzeti Alaptanterv ügyét. Nem részletezve most az alaptanterv szerkesztésének – amúgy elfogadhatatlan – módszerét, s azt a kérdést, hogy ki és

miért került be, illetve maradt ki belőle –, a legsúlyosabb szakmai kérdés a pedagógiai önállóság és szabadság gyakorlatilag teljes elvi felszámolása. A NAT 90 százalékban kötelezően határozza meg a tanítandó „anyagot” a később megjelenő központi kerettantervek segítségével, s jelképes, 10 százalékos mozgásteret biztosít. Ez a valóságban azt jelenti, hogy ténylegesen figyelmen kívül hagyva az adott diákcsoport sajátosságait, a helyi területi-szociológiai különbségeket, mindenki ugyanazt kapja. Egységesen, fegyelmezetten, rendben. Azt, hogy milyen eltérések vannak a soproni meg az edelényi helyi közösségek, „mikrotársadalmak” között, ez a szisztéma nem ismeri. A törekvés egyértelműen sablonos válasz egy létező és centrális problémára. Minden kimutatás, hazai és nemzetközi felmérés azt bizonyítja, hogy a magyar oktatási rendszer legsúlyosabb gondja, hogy nem tudja kiegyenlíteni a társadalomban létrejött, néha szélsőséges különbségeket, megfordítva a szocioökonómiai eltérések megszabják a gyermekek, a diákok érvényesülését. Döntő kérdés. Erre azonban a tervezett kivitelezés nem válasz. A kiegyenlítés nem valósulhat meg alacsonyabb színvonalon, mint a jelenlegi, pontosabban alapvetően rossz irány, ami erre vezet. A tervbe vett uniformizálás semmiféle garanciát nem biztosít arra, hogy ennek következtében a jelenlegi gyengébb iskolák magasabb színvonalat érnek el, semmi jele nincs annak, hogy ezeket az intézményeket emeli, viszont komoly esély van arra, hogy a mostani jól működő iskolák színvonalát lejjebb viszi, nem hagyva élni és kibontakozni a továbbiakban mindazt, amit közel két évtized alatt kidolgoztak és megvalósítottak. Nem lesz jobb attól egy kistéleplési iskola minősége, ha a budapesti hegyvidékiek kevesebb lehetőséget adnak, semmilyen szakmai érv nem szól amellett, hogy ha az egyikől elveszek, a másiknak biztos jobb lesz. Külön említésre érdemes, hogy az új rendszer finanszírozása mindmáig nem ismeretes. Erre a következő évi költségvetésnek és adótörvényeknek kell választ adniuk, a végső döntésig, szavazásig csak annyi állítható, hogy bizonytalan. Visszatérve a NAT-ra, az új alaptanterv felmondja azt az elvet, amely szerint az oktatáspolitikát a kimeneti pontokon mér, vagyis olyan pontokon, mint például az érettségi, követel meg egységes tudásanyagot és ismeretegyüttest, az odavezető utat azonban szabadon hagyja azzal, hogy minden segítséget megad a teljesítéshez. Az oktatáspolitikát a korábbi felfogás – felfogásunk – szerint nem akart mindennap minden foglalkozáson jelen lenni, nem akart állandó szereplője lenni a tanóráknak, hanem elvégzendő követelményeket határozott meg, s megadott helyen, kimeneti ponton kontrollálta és értékelte a teljesítményt.

Mindez nem jelenti azt, hogy a jelenlegi önkormányzati fenntartású iskolarendszer nem hordozott magában hibákat. Nagyon sok gond volt-van vele, épp az eltérő területi, társadalmi-gazdasági adottságok miatt vagy éppen a szegregáció súlyos kérdésében. Továbbra is állom azt a vitát, amelyben amellett érveltem, hogy a közoktatásban az állami szerepvállalás átalakítására van szükség. Olyan területeken, olyan iskolatársulások esetén, ahol a térség minden elszántsága és akarata ellenére, adottságai folytán az iskolafenntartásra nem képes, az iskolafenntartó kezdeményezésére célszerű és lehetséges tárgyalás és megállapodás az állammal a fenntartóváltásról, és ilyen esetekben lehetővé érdemes tenni, hogy az állam iskolafenntartó legyen. A jelenlegi fenntartó kezdeményezésére és megállapodás révén. Az önkormányzatiság alapelvét feladni azonban több mint hiba. Azoknak az önkormányzatoknak, amelyek képesek és felelősséggel vállalják a fenntartás jogát és kötelezettségét, azok számára ezt biztosítani érdemes.

Az államosítás elhatározása az önkormányzatokat és vezetőiket is váratlanul érte. Erről nem volt szó sem az országgyűlési, sem az önkormányzati választások idején. A győztes képviselők, polgármesterek – akik többségükben mégis a jelenlegi kormánypártok emberei – erről se nem szóltak, se nem tájékoztattak. Nem tudták. Egy éve, 2011 nyarán informálisan, majd a tanév őszi-téli hónapjaiban tételesen szembesültek azzal, hogy iskoláikat, amelyekbe éveken keresztül ahol tudtak, erőnek-erejével pénzt, időt, energiát fektettek – most az állam elveszi. A reakciók tanulságosak. Van olyan városunk, kerületünk, ahol a fenntartó önkormányzati testület,

polgármester tételesen kimutatta és ismertette a helyekkel, hogy eddigi iskoláik mennyivel járnak rosszabbul, s mennyivel csökken saját gyermekeik oktatásába-nevelésébe a beleszólásuk, saját elképzeléseik érvényesítése. Számos ilyen helyen, elsősorban ott, ahol korábbi megyei fenntartású intézmények már államosításra kerültek, demonstrációk, tiltakozások folytak és folynak. Ennél azonban tipikusabb egy másik forma, az ellenállás egy különös kinyilvánítása.

A 2011/12-es tanévben iskolafenntartó önkormányzatok tucatjai vették fel a kapcsolatot egyházakkal, és kezdtek el tárgyalásokat a fenntartóváltásról. Már a korábbi tanévben is jócskán megnőtt azon iskolák száma, amelyeket önkormányzatok átadtak különböző egyházaknak. Ennek az volt az oka, hogy 2010-ben az új oktatási kormányzat úgy módosította a szaktörvényt, majd fogadta el a költségvetést, hogy szinte sugalmazta az átadás lehetőségét. Ugyanaz az iskola, ugyanazokkal a diákokkal több pénzt kapott az államtól, ha az önkormányzatok átadták az intézményüket az egyházaknak, mint korábban. Összességében ez a költségvetésnek valamivel több mint 3 milliárd forintjába került. Tényként leszögezhető, hogy ezt a pénzt az önkormányzatok nem kapták volna meg, az átadás után azonban az új fenntartó megkapta. Az épp most, júniusban befejeződött tanévben az átadások és a várható átadások száma tovább nőtt. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy több egyházi vezető figyelmeztette saját egyházát, hogy óvatosabbak legyenek az átvétellel, mert lassan mértéken felüli a vállalásuk. Amíg tehát korábban inkább az egyházak kértek, javasoltak az önkormányzatoknak átadás-átvételt, az államosítás bejelentésével megfordult a helyzet, és igen gyakran az önkormányzatok lettek kezdeményezők. Egyházasítás helyett egyházasodás tapasztalható, s minden félreértés elkerülése végett érdemes megjegyezni, hogy sok önkormányzatnál ez nem ideologikus okokkal magyarázható, hanem úgy gondolják, hogy helyben, az egyházak helyi embereivel még mindig könnyebben szót értenek, és jobban befolyhatnak az iskola életébe, mint ha az állam felülről, egy távoli központból irányítja az egészet. Mindez természetesen nem a többség, nem ezres nagyságrendről van szó, de elterjedt, és számos önkormányzat tárgyalt és döntött a közelmúlt hónapjaiban ilyenforma fenntartóváltásról.

Külön kérdés a szakképzés ügye. A kormány a szakképzés jövőjéről előzetesen megállapodást kötött a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarával, így a „köznevelési” törvénnyel szinte egyidejűleg betervezésre került az új szakképzési törvény is. Ennek a törvénynek az előterjesztője nem az Oktatási Államtitkárság, hanem a kormány munkamegosztása szerint a Nemzetgazdasági Minisztérium Foglalkoztatáspolitikai Államtitkársága. Az előterjesztő csak annyiban érdekes, hogy a jelenlegi oktatásirányítás, az Oktatáspolitikai Államtitkárság sajátos módon e kérdésben szinte minden vita elől igyekezett kitérni, mintha a szakképzés nem lenne az oktatásügy szerves része. A Kamara által javasolt és a törvényben testet öltött modell alapja a német rendszer, az úgynevezett duális szisztéma. Az elnevezés abból fakad, hogy a német – a valóságban egyébként jól működő minta – két pilléren nyugszik. Az egyik az állam, amely az elméleti-szakmai képzést biztosítja, a másik a gazdaság, a vállalkozói szféra, amely a gyakorlati képzéshez nyújt bázist, és ezt finanszírozza. A magyarországi helyzettel az a gond, hogy nem látszik az a gazdasági tartóoszlop, amely a szakmai gyakorlathoz terepet, helyet és befektetendő pénzt ajánlana, és így a magyarországi rendszer is valóságosan duális lenne. Hiányoznak azok az állami motivációs elemek, amelyek a vállalkozóknak, nem kis mértékben a kis- és középvállalkozásoknak rentábilissá tennék az említett működtetést. Ugyanakkor a német modell elemzésekor – amelyet később Ausztria is átvett – egy alapvető kérdést figyelembe kell még venni. Németországban, pontosabban az NSZK-ban annak idején a szakképzés átalakításával párhuzamosan, azzal összefüggésben született egy meghatározó nemzetpolitikai döntés. Az akkori német kormány és parlament úgy határozott, hogy az ország határait és munkaerőpiacát megnyitja a külföldi munkavállalók, pontosabban szakmunkások előtt. A döntés célzottan vonatkozott a törökökre s az egykori Jugoszlávia szakképzett munkásaira. Olyan

hagyományos szakképzettséget érintő területeken kínáltak munkavállalást, elsősorban az építőiparban és a hagyományos szolgáltatások terén, amelyeknél joggal feltételezték, hogy az említett országok munkásai megbízható teljesítményt produkálnak. Ácsok, kőművesek, villany- és gázszerelők és társszakmáik szakképzett művelői tízezzel érkeztek a Német Szövetségi Köztársaságba, miközben a német fiatalokat a német szakképzésben egyre inkább a modern területek, az információs világ, a távközlés és egyéb komoly jövővel rendelkező területek felé orientálták. A döntés értelmében és következményeként ma Németországban 2,4 millió török vagy török származású ember él, immáron két nemzedék. Egy duisburgi ember ha otthonába vízszelőt hív, nagyon jó eséllyel egy török mesternek nyitja ki az ajtaját, s ha a házát korszerűsíti, gyakran törökül hallja a munkásokat egymás között beszélni. Ellenben ha az infotechnológia világában akar valamit, az anyanyelvén, valamilyen német dialektusban fogja az alkalmazási utasításokat meghallgatni. A német szakképzés rendszerének átalakításához ez a nemzetstratégiai döntés bizony hozzátartozik, az összes előnyével és hátrányával. Magyarországon ilyen jellegű elképzelésről nem hallani, és nem is gondolom, hogy aktuális lenne, ám a minta esetén tévedés annak csak egyik felét látni, a másikat pedig nem.

A szakképzési törvény elfogadása után alig több mint negyedével a kormány módosítást nyújtott be. A változtatás úgy érte az új jogszabályt, hogy a gyakorlatban az még életbe sem lépett, s a szakképzés belső szerkezetének lényeges eleméhez kívánt hozzájárulni. A szakképzés korábbi rendszere 30–50 százalékban közismereti tárgyakból állt. A 2011 decemberében elfogadott törvény „legalább” egyharmadban határozta meg a közismeret arányát, a tavaszi újabb módosítás pedig ezt „legfeljebb” egyharmadban kívánta limitálni, lehetőségként magában foglalva azt is, hogy a „legfeljebb” az ténylegesen nulla. Alapjaiban arról volt szó, hogy a magyar szakiskolák diákjainak tanulmányaiból elvenni, illetve minimálisra csökkenteni kívánta a közismeretet. A változtatás arra épült, hogy a fiatalok motiválatlanok, a közismereti tárgyakat unják, egyébként sem ezért jöttek szakiskolába, s csak a frusztrációjukat növeli. Közismeret nélkül azonban ezeknek a diákoknak, a későbbi szakmunkásoknak az életlehetősége, versenyképessége a nyitott munkaerőpiacon alapvetően csökken. Néhány év múlva – látva a változások ütemét – meg sem fogja érteni egy korszerűsített, új technológia leírását, ami a munkájának és alkalmazásának feltétele lesz. Lehetséges vagy szükségszerű szakmaváltásra meg nem is nagyon gondolhat. A közismeret elengedhetetlen része a modern szakképzésnek, olyan alap, ami könnyen lehet, hogy az elsajátításkor nehézségeket okoz, később viszont egzisztenciát menthet. Az ellenérvelés azt is tartalmazta, hogy a közismeret, az alapkompentenciák elsajátítása nem a szakképzés, hanem a közoktatás, az „elemi” képzés része kell hogy legyen, azt ott tanítsák meg, a szakiskolában meg magát a szakmát – elméletben és gyakorlatban – sajátítsa el a diák. Szép és világos. És épp ezen a ponton kapcsolódik össze majd minden, ami a közoktatásunkat és a szakképzésünket összekapcsolja, egyáltalán az oktatás értelmét és lényegét adja.

VI. És még egyszer az alapkompentenciákról

A PISA-sokkról ejtettünk már szót. Az első, Magyarországot is érintő PISA-felmérés 2002 tavaszán került nyilvánosságra. A 2002-es kormányváltás utáni közoktatás-politika egyik meghatározó elem lett a jelentésben kimutatott súlyos problémák orvoslása, vagyis az alapkompentenciák megerősítése. Számos munkacsoport, korábbi hazai és külföldi tapasztalatok, magyar költségvetési és európai uniós forrásokból finanszírozott programok szolgálták ezt a kijelölt célt. Nyilvánvaló volt, hogy egyik pillanatról a másikra nem várható eredmény, mint ahogy az is, hogy a semmittevés csak rontja a helyzetet. Kétségkívül politikai kockázatot jelentett, hogy egy választási ciklus alatt inkább a nehézségek és az ezzel járó

kritikák erősödnek, mintsem a lehetséges siker. Az a tény, hogy 2006-ban a kormányzó koalíció megőrizte a kormányzás lehetőségét, szükséges módosításokkal biztosította a folytatást. 2007-ben egy hasonlóan az alapkompenciákat vizsgáló nemzetközi felmérés, a PEARLS munkacsoportja tette közzé kutatási eredményét, amely összehasonlításra adott módot saját korábbi értékeink és más országok teljesítményei terén is. „Szignifikáns javulás a magyar diákok teljesítményében” – állt a felmérés egyik fejezeti főcímeként, amely elsősorban a legkisebbek, a hagyományos értelemben vett alsó tagozatosok olvasási és szövegértési készségét elemezte. 2010-ben a legfrissebb PISA-felmérés enyhe javulást, optimizmusra okot adó eredményeket jelentett, de a 2002 és 2009 között végzett felmérések egyike sem számolt be romlásról. Kisebb mértékben stagnálásról, nagyobb mértékben lassú javulásról tettek közzé kutatásokat. (2010-ben az új PISA-felmérést már a tavasszal hivatalba lépett kormány oktatási államtitkára mutatta be a közvéleménynek, megköszönve a pedagógusok sikeres munkáját és örömét kifejezve a biztató eredmények láttán. A felmérés a 2005 és 2009 közötti időszakot vizsgálta, az adatfelvétel 2009-ben történt, a feldolgozás természetes időigénye egy év, a publikáció 2010 nyarán történt.)

Az alapkészségeket vizsgáló kutatások nem végeredményeket mutattak. Nem arról szóltak, hogy az átalakítás befejeződött, és a rendszer hiba nélküli, hanem irányokat, tendenciákat jeleztek. Az szűrhető le belőlük, hogy a 6–10 évesek körében érezhetőek az eredmények, javul a teljesítmény, megfelelő az irány. A kutatások arra intettek, hogy érdemes folytatni ezt a munkát, s a nagyobbaknál, a felső tagozatosoknál kell erősíteni, megőrizve a kisebbeknél mért javulást. Arról beszéltek, hogy a rendszer egymásra épülő, egymással szoros kapcsolatban álló egységekből áll, és azt ajánlották a mindenkorai magyar oktatásirányításnak, hogy lássa át ezt a folyamatot. A felső tagozatos évfolyamok sikere az alsó tagozaton elért eredményeken alapul, a szakképzés, illetőleg a középfokú oktatás, a gimnáziumok eredményeinek bázisa meg a felső tagozat eredményessége. Lépcsőfokot kihagyni nem lehet, de a kontinuitás magában rejti a sikert. Ez a szakképzés bemutatott problémájának, a közismeret kérdésének valós magyarázata, egyáltalán, a magyar közoktatás, még pontosabban a magyar diákok tehetség kibontásának lényege.

A 2010-ben munkáját megkezdő kormány és oktatásügyért felelős vezetői eltúlzottnak nyilvánították az alapkompencia-felmérések jelentőségét. Számos program leállt, több kutatócsoport nem folytathatta a munkáját. Nem tagadták, hogy figyelembe kell venni a tudomány eredményeit, de az irányvonalukat nem ebben szabták meg. Egységes, a lexikális tudást a centrumba állító koncepció bontakozott-bontakozik ki, ám a valós hangsúlyt ténylegesen és szimbolikusan is az iskolarendszerű és jól kontrollált nevelésre helyezték. Saját felfogásukat tekintve az igazat mondják. Nem közoktatásról, hanem köznevelésről beszélnek, nem közoktatási törvényt alkottak, hanem „köznevelési” törvényt. Nem a gyermek, hanem az eszköz, az iskola a fontos, a részletekig előírt tananyagot tanító, jól ellenőrizhető, fegyelmezetten működő, „rendbe vágott” iskola. A rendbe vágott oktatás.

VII. „Tandíj márpedig nem lesz!”

A Széll Kálmán Terv súlyos megállapításokat tett a magyar felsőoktatásról. Differenciálatlan és sematikus kijelentések egész sorát, olyan általánosságokat, amelyek meghatározott szakterületekre igazak, meghatározott intézményi körre valóságok, a magyar felsőoktatás egészének jellemzésére azonban megtévesztők és átfogó értékelésre alkalmatlanok. Nem véletlen, hogy számos intézmény rektora, vezetők, oktatáskutatók – köztük a mai kormány politikáját korábban aktívan támogatók – igen élesen keltek ki ellene, kritizálva a

megállapításokat és a jellemzés színvonalát. Bármennyire vitatható volt is azonban az alapkiindulás, közvetlen és gyors következményekkel járt. A terv költségvetési vonzata drámai mértékű pénzkivonás a magyar felsőoktatásból. Rövid időn belül, kevesebb mint két év alatt a felsőoktatás állami támogatása 20 százalékkal csökkent, meghaladva a költségvetési megvonások átlagos mértékét.

A 2011 decemberében elfogadott felsőoktatási törvény megkezdte a Széll Kálmán Terv alkalmazását. Új hallgatói finanszírozási rendszert állapított meg. Három kategóriát állított fel: a teljesen állami ösztöndíjas hallgatói helyet, a részösztöndíjas státust és az úgynevezett önköltséges keretet. A részösztöndíjas hely a finanszírozás tekintetében gyakorlatilag megegyezik a korábbi költségterítéses státussal, csak átkeresztelték. Az önköltséges hallgatói hely viszont nem más, mint tandíj. Nyilvánvaló, hogy ha valaki saját felsőoktatási tanulmányi költségét önnönmaga finanszírozza, az tandíj. A döntés négy év elteltével teljesen szembemegy a 2008. évi „szociális” népszavazás egyik sarkalatos tételével. Népszavazásra vitték a korábbi tandíj ügyét, eltörölték, majd a hatalom megszerzése után bevezették a tandíjat.

A felsőoktatási törvény késedelmes kidolgozása 2011 végére, 2012 elejére komoly konfliktushelyzetet idézett elő. A törvény parlamenti vitájával párhuzamosan el kellett volna készíteni a következő, 2012/13-as tanévre szóló felvételi tájékoztatót, a felvételi keretszámokkal együtt, de ez nem lett kész időben. 2012. január végén jelent meg az erről szóló kormányrendelet, amely sokakat akkor szembesített csak a valósággal, azokkal a tényekkel, amelyekről a Széll Kálmán Tervet kritizálók már hónapok óta beszéltek. A pénzkivonást nem lehetett más módon végrehajtani, csak a hallgatói felvehető létszám drasztikus és azonnali csökkentésével, más oldalról egy olyan típusú tandíjforma bevezetésével, amelynek bevételei nem a felsőoktatási intézményt, hanem a kincstárt gazdagítják. Egyik tanévról a másikra 53 500-ról 32 300-ra csökkentették a teljesen állami finanszírozású hallgatói felvételi keretszámot. Ezt kiegészítették a részösztöndíjas kategóriával, ám annak belső szerkezetét úgy tervezték, hogy kis hozzáértéssel már az első pillanattól kezdve látható volt, hogy nem fogják feltölteni. Részösztöndíjas státusra döntő mértékben három területen – műszaki, természettudományos és informatikai – lehetett jelentkezni, de a korábbi évek tapasztalata és a középiskolai adatok egyértelműen előrevetítették, hogy a kialakított 10 ezer helyre egyszerűen nem lesz elég jelentkező. Ezt a vélekedést erősítette az úgynevezett hallgatói szerződések rendszere. Az erről szóló döntés értelmében az a felsőoktatási hallgató, aki bármilyen formában állami juttatásban részesül, a diplomája megszerzése után az elvégzett és támogatott tanulmányi idejének felét Magyarországon vagy magyar munkaadónál köteles tölteni, ellenkező esetben visszafizetendő az állami támogatás teljes összege. Az elterjedt elnevezéssel csak „röghöz kötésnek” nevezett szisztéma tovább növelte az új rendszer iránti bizalmatlanságot. Az állami finanszírozású helyek közül teljesen vagy majdnem egészében kizárták a jogász és gazdasági képzést, szinten tartották az orvosképzést. Mindez, illetve az önköltséges képzések közzétett adatai, magyarul a tandíj mértéke együttesen drasztikusan csökkentették a felvételi jelentkezést. A csökkenés az előző évi jelentkezési létszámhoz viszonyítva arányában meghaladta a 2008-as csökkenés mértékét, amikor már teljes politikai, népszavazási kampány vette körül a felvételit. Jelenleg még nem tudható, hogy mennyien lesznek azok, akik – ha nem kerülnek be állami ösztöndíjas helyre – nem tudják vállalni a tandíjas formát, mint ahogy az sem, hogy azokat a részösztöndíjas helyeket, amelyek kihasználatlanok maradnak, felhasználják-e más területen, vagy az ezzel járó költségvetési forrást – 2,5–3 milliárd forint – „talált pénzként” a kormány kivonja a felsőoktatásból.

A magyar felsőoktatás intézményszerkezetét illetően a döntéseket elhalasztották, kormányzati háttér tanulmányok készültek és készülnek. A legnagyobb visszhangot a Corvinus Egyetem esetleges feldarabolása és megszüntetése keltette, de meghozott döntés hiányában ez inkább politikai akarat feltételezése, mint szakmai elhatározás. Az azonban tény, hogy megalapították

és útjára indították a Nemzeti Közzolgálati Egyetemet a későbbi kormányzati háttér megerősítésére. A minőségellenőrzés szakmai alapon működő testületét, a Magyar Akkreditációs Bizottságot szétverték, a jogutód intézményt pedig gyakorlatilag kormányellenőrzés alá vonták. Innentől kezdve független felsőoktatási minőségellenőrzésről aligha beszélhetünk.

A kormányzat – érzékelve az intézkedések, elsősorban a jelentkezőket és a hallgatókat érintő intézkedések társadalmi visszhangját és a szakmai vélekedéseket – enyhíteni kívánta a várható hatásokat. Erőltetett ütemben kidolgoztatta a Diákhitel II. programot, amely lényegi elemeiben tér el az első Orbán-kormány által meghirdetett elődjétől. A Diákhitel I. jó és bevált rendszer, működik. Fontos jellemzője, hogy nem tartalmaz állami kamattámogatást, a költségvetési hiányt rendezett működés esetén nem növeli. A Diákhitel II. más. A most meghirdetett program alapján a hallgató 2 százalék kamattal veheti fel a Diákhitel biztosította összeget, a valós majdani kamatszint és a 2 százalék közötti visszafizetendő kamat közötti különbséget a költségvetés állja. Modellszámítások készültek, a hatás horrorisztikus. Sok-sok tízmilliárdnyi forint a majdani hiány összege, távlatilag is növelve a költségvetési hiány mértékét. Tudottan, kormányon és kormánypártokon belül is megosztotta a program a döntéshozókat, de az ellenzők kisebbségben maradtak, a Diákhitel II.-t meghirdették.

A kormányzati döntések háttérében a felsőoktatási képzési struktúra átalakítása és a gazdaságot jobban kiszolgáló egyetemi, főiskolai rendszer megteremtése áll. Az általánosságban megfogalmazott cél támogatható, csak hogy az alkalmazott eszközök és módszerek egyáltalán nem ezzel a hatással járnak. Változatlan formában a következmény kettős, és már jelenleg is jól érzékelhető. A magyarországi felsőoktatási létszám egyenletesen és gyorsan csökkenni fog. Öt-hét év alatt a mai 360–370 ezer helyett 220–230 ezer hallgató tanul majd az intézményeinkben. Másrészt megnő a külföldi felsőoktatási intézményekbe jelentkezők száma. A magyarországi döntéseket figyelve és bevallottan azok hatására a nyugati országrész városaiban osztrák felsőoktatási intézmények sora szervezett tematikus napot, felvételi ismertetőt. Számos ottani végzős eleve Ausztriába adta be a jelentkezését, sokan magyar és osztrák intézményekbe egyidejűleg, hogy később dönthessenek. A „röghöz kötés” elvárása ellenhatást váltott ki, s magától értetődő tapasztalat, hogy aki tanulmányait külföldön végzi, és ott szerez diplomát, az igen kis valószínűséggel jön Magyarországra vissza, itthon munkát vállalni. Az adminisztratív beavatkozás visszaüt, és ellenkezőjére fordul. Az a feltételezés, hogy a felsőoktatás színvonalának emelése a mennyiségi mutatók révén, vagyis a hallgatói létszám radikális csökkentésével elérhető, nélkülöz minden szakmai alapot. Trivialitása miatt pedig egyszerűen csak tényként közlendő, hogy az Európai Unió – nem beszélve az Egyesült Államokról és főként nem Kínáról és Japánról – a diplomások számának növelését hirdeti és valósítja meg. Úgy ortodox módon.

VIII. Az összerakott mozaik

Ha az a kérdés, hogy az egyes részterületeken végrehajtott változtatásokból, mint a mozaikkövekből, összeáll-e egy teljes kép, mozaik, vagy rendszerezetlen és kaotikus az egész, a válasz egyértelmű. Igen, összeáll. Látható a kép, létezik a koncepció.

Az ország átalakításának orbáni tervében az oktatásügy – különösképpen a közoktatás – nagyon fontos szerepet játszik. Eszköz. A nevelés eszköze. Központilag meghatározott tartalommal, egységes, ellenőrzött szerkezetben. Az elvárt igények szerint. A legkisebbek

gondolkodását, nyiladozó értelmét az iskolarendszeren keresztül befolyásoló hatalmi instrumentum. Ezért „köznevelési” a törvény, és nem közoktatási. Nincs ebben tulajdonképpen semmi titok, igazat mondanak. A hatalom nevelni akarja a közt, a közösséget. Megint.

A közoktatás átfarmálása politikai akarat. Nem a szakma, nem munkacsoportok, teamek által megfogalmazott igény, hanem a politika megrendelése. A problémák gyakran éppen abból adódnak, hogy a szakterület, a szakállamtitkárság – mivel nem volt beavatva a tervbe – nem érti, hogy pontosan mit miért kell végrehajtania, és időbe telik, amíg nemcsak meghallja az utasítást, hanem lebontani, alkalmazni is tudja. Jó példa erre a tankötelezettség ügye, amikor az Oktatási Államtitkárság emberei győzködtek az Országos Köznevelési Tanács szakértőit egy konkrét korhatárcsökkentésről, csak közben a gazdasági miniszter bejelentette a Széll Kálmán Tervet, amelyben már deklaráltan szerepelt egy másik, konkrét tankötelezettségi határév.

A mozaikkövek lassan egymás mellé kerülnek. Kevesebb egyetemista, kevesebb diplomás, nagyobb egyházi szerepvállalás, sokkal több szakmunkás és kézben tartott iskolarendszer. Koherens egész. Az új oktatási szerkezet egésze jól szolgálja az elképzelt társadalomkép kialakítását. Hiszen a lényeg ebben áll. Valójában itt nem az oktatásügyről van szó, hanem a távlatról, a közeli és távolabbi magyar társadalom jövőjéről. Az oktatás ennek a jövőképeknek a formálója – a jelenben. Erről szól a történet.

Van itt azonban egy kisebb probléma. Ahogy a közoktatás, a szakképzés, a felsőoktatás mozaikkövek a magyar rendszerben, úgy a magyar rendszer mozaikkő a nagyobb egészben, az unióban. Ott az irány pont az ellenkező. Biztos alapot nyújtó közoktatás, innovatív szakképzés, növekvő hallgatói létszám, több diplomás. Versenyképes tudást, valós eredményt akkor tudott elérni a magyar oktatásügy és -politika, ha a két irány, a „Miénk” meg az „Övék” megegyezett, ugyanaz volt. Hogy ne közelmúltbeli példát említsek: Eötvösök egész életükben ezt próbálták megértetni – akkor sikerrel –, mert előrejutottak. A magyar progresszió előtt ismét itt a feladat.

Tetszik

28 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Niedermüller Péter: A létezés magyar minősége (Kultúra, oktatás)** Az elmúlt két évtized hazai modernizációs törekvéseinek egyik súlyos, koncepcionális...
2. **Bán Zsófia: Sin City, Budapest (Hatások és visszahatások – Budapest változásai a 80 éves városépítész-oktatás tükrében. Budapest Kiállítóterem, 2009. október 9–25.)** Október nálunk az „építészeti hónapja”, s ha van a (vizuális)...

Cimkék: **Hiller István**